

Sloboda izražavanja – presude Evropskog suda za ljudska prava

Bilten V: UPOTREBA SKRIVENIH UREĐAJA ZA SNIMANJE

Presude Evropskog suda za ljudska prava i nacionalnih evropskih sudova u slučajevima upotrebe skrivenih uređaja za snimanje u novinarske svrhe

Upotreba skrivenih uređaja za snimanje može predstavljati važno sredstvo za novinare, posebno kada je riječ o istraživačkom novinarstvu. U pojedinim slučajevima istraživačko izvještavanje opravdava korišćenje skrivenih sredstava, a najčešće kada su u pitanju priče od realnog javnog interesa gdje novinar pokušava da razotkrije sumnjive radnje.

Slučajevi upotrebe skrivenih uređaja rijetko se susreću u praksi Evropskog suda za ljudska prava, dok je najbliža ovoj temi bila odluka Suda u slučaju *Radio Twist protiv Slovačke*, predstavka br. 62202/00, presuda od 19. decembra 2006. Takođe, očekuje se donošenje presude u slučaju *Haldiman protiv Švajcarske*, predstavka br. 21830/09, koji se tiče upotrebe skrivenih kamera u potrošačkom TV programu.

Širom Evrope praksa varira.

U daljem tekstu predstavljamo glavnu presudu Evropskog suda za ljudska prava i sudsku praksu u drugim evropskim zemljama.

1. Odluke Evropskog suda za ljudska prava

- ***Radio Twist protiv Slovačke***, predstavka br. 62202/00, presuda od 19. decembra 2006. (novinaru je dozvoljeno da emituje snimljeni razgovor između zamjenika premijera i višeg državnog službenika)

Riječ je o radio stanici koja je emitovala snimak telefonskog razgovora između zamjenika premijera i višeg državnog službenika u Ministarstvu pravde. Domaći sudovi utvrdili su da čak i javne ličnosti imaju pravo na zaštitu privatnosti, da je emitovani snimak telefonskog razgovora bio privatne prirode i da nije trebalo da se emituje.

Evropski sud za ljudska prava se nije složio. Sud je naveo da je sporni telefonski razgovor vođen između dva visoka vladina zvaničnika, a ticao se pitanja od javnog interesa - upravljanja i privatizacije državnih preduzeća. Sud je dalje primijetio da su domaći sudovi presudni značaj dali činjenici da je emitovani audio snimak dobijen nezakonitim putem, iako ga nijesu napravili sami novinari. Sud nije smatrao da sama činjenica da je snimak napravljen i dobijen nezakonito može da liši novinare koji su ga emitovali zaštite njihovog prava na slobodu izražavanja, i utvrdio je povredu prava na slobodu izražavanja.

- ***Haldimann i drugi protiv Švajcarske***, predstavka br. 21830, presuda od 24. februara 2015: **osudom novinara zbog emitovanja intervjua koji je snimljen skrivenom kamerom, prilikom izvještavanja o pitanju u javnom interesu, prekršeno pravo na slobodu izražavanja**

Ovaj slučaj se odnosio na osudu četiri novinara zbog emitovanja intervjua sa brokerom osiguranja koji je snimljen uz upotrebu skrivene kamere. Intervju je bio dio televizijskog dokumentarca u kojem je izvještavano o pogrešnim savjetima koje pružaju brokeri životnog osiguranja, što je u to vrijeme bilo predmet javne rasprave u Švajcarskoj. Broker je podnio zahtjev za privremenu zabranu emitovanja, ali je on odbijen i kada je program emitovan, podnio je prijavu policiji zbog narušavanja privatnosti – što je krivično djelo prema švajcarskom zakonu. Iako su novinari oslobođeni u prvom stepenu i iako je zahtjev za zabranu emitovanja odbijen, oni su osuđeni nakon žalbe i dosuđena im je novčana kazna po osnovu toga što upotreba skrivene kamere nije bila strogo „neophodna“ za program. Novinari su se žalili švajcarskom Saveznom sudu, a nakon toga i Evropskom sudu za ljudska prava.

Sud je prvo potvrdio svoja „opšta načela“ slobode izražavanja i narušavanja privatnosti, naglašavajući značaj prava na slobodu izražavanja, kao i dužnosti novinara da se ponašaju etično. U slučajevima koji se odnose na ugrožavanje privatnosti javnih ličnosti, šest kriterijuma je posebno relevantno: (1) stepen do kojeg je priča doprinijela raspravi od javnog interesa; (2) ugled osobe o kojoj je izvještavano i svrha priloga; (3) ranije ponašanje osobe o kojoj je izvještavano; (4) metoda kojom je pribavljena informacija; (5) sadržaj, oblik i uticaj priloga; (6) težina izrečene sankcije.

Primjenom ovih kriterijuma Sud je utvrdio da, iako broker osiguranja nije bio javna ličnost, novinari su jasno pokušavali da izvještavaju o pitanju od opšteg interesa: prevarama prilikom prodaje osiguranja. Pri tom, njihov cilj nije bio da napadnu brokera lično, već im je on poslužio kao primjer za ilustraciju šireg problema.

Istovremeno, Sud je smatrao da je broker opravdano očekivao poštovanje privatnosti. On nije bio javna ličnost, i nije pristao da bude snimljen. Nasuprot tome stoji činjenica da on nije bio jedini predmet izvještaja, koji se fokusirao na zloupotrebe prilikom prodaje osiguranja, kao i da nije bio intervjuisan u svojoj kancelariji. To je značilo da, iako je snimanje predstavljalo „zadiranje“ u privatni život, to miješanje je bilo u donjoj granici.

Sud je uzeo u obzir ključni element slučaja iz pravne perspektive - metod kojim je informacija dobijena. Sud je prvo potvrdio da, iako novinari imaju znatnu slobodu u izveštavanju o pitanjima od javnog interesa, to moraju činiti dobronamjerno, na osnovu jasnih činjenica i da moraju težiti da obezbijede „pouz dane i precizne“ informacije u skladu sa novinarskom etikom. Sud je zatim razmatrao način na koji je priloga emitovan. Uzeto je u obzir da je lik

brokera bio zamućen i da je njegov glas izmijenjen, da razgovor nije obavljen u njegovoj kancelariji i da njegovo odijelo nije ništa moglo da otkrije. Ovo je značilo da je nivo miješanja u privatnost brokera bio na minimalnom nivou i da nije nadmašen javni interes priče. Konačno, Sud je uzeo u obzir težinu izrečene kazne. Iako je u finansijskom smislu kazna bila laka, Sud je zaključio da je krivična sankcija bila nesrazmjerna. Zbog svih ovih razloga, Sud je utvrdio da je osudom prekršeno pravo na slobodu izražavanja.

- ***Tierbefreier e.V. protiv Njemačke*** (predstavka br. 45192/09), 16. januar 2014: **zabrana aktivistima za zaštitu životinja da koriste tajni snimak eksperimentisanja nad životinjama nije prekršila pravo na slobodu izražavanja**

Udruženju aktivista za zaštitu životinja sudskim nalogom je zabranjeno da objavi tajni snimak nastao u prostorijama firme koja je obavljala eksperimente na životinjama za farmaceutske industriju. Snimak je preuzet iz dokumentarnih filmova koji su prikazani na nekoliko televizija, ali je udruženju naloženo da svoju 20-minutnu kompilaciju snimaka pod naslovom „Trovanje za profit“ ukloni sa svog sajta. Udruženje je podnijelo predstavku Evropskom sudu za ljudska prava.

Evropski sud je utvrdio da u ovom slučaju nije prekršeno pravo na slobodu izražavanja. Sud je smatrao da su domaći sudovi pažljivo ispitali da li bi izdavanje sudskog naloga prekršilo pravo udruženja na slobodu izražavanja. Domaći sudovi su prihvatili da je filmski materijal predstavljao pitanje od javnog interesa, posebno zaštićeno u okviru prava na slobodu izražavanja. Međutim, utvrdili su i da takvo postupanje prema životinjama nije bilo nezakonito, i da bi dalje širenje spornog materijala od strane udruženja ozbiljno prekršilo prava kompanije. Udruženje je prethodno prekršilo prava kompanije i uputilo napade personalno protiv rukovodilaca kompanije, što je takođe uzeto u obzir pri donošenju odluke o zabrani. Evropski sud je konstatovao da su domaći sudovi primijenili odgovarajuće standarde i da ne postoje razlozi da se ne složi sa njihovom procjenom.

- ***Saint Projet, 'Institut du Bon Pasteur' i drugi protiv De Carolis, Pujadas i drugih***, Regionalni sud Pariza (Vijeće za štampu), 16. oktobar 2014: **upotreba skrivene kamere nije značila da novinari ne izvještavaju „dobronamjerno“;**

Ovdje je riječ o slučaju klevete koji su pokrenula lokalna školska i parohijska udruženja protiv novinara televizije koji su emitovali prilog o desničarskim vjerskim grupama. Novinari su se infiltrirali u malu desničarsku vjersku grupu, koja je prikazana kao izuzetno nasilna i rasistička, i koristili su skrivenu kameru za jedan dio priloga. U prilogu se navodi da su rimokatolička udruženja povezana sa ovom malom grupom i sa školom, koja je opisana kao „gnijezdo fašista“. Takođe se navodi da je nastava u ovoj školi „otvoreno antisemitskog karaktera“.

Sud je utvrdio da je prilog bio klevetnički u odnosu na parohiju, školu, i njenog upravnika, koji je prikazan u emisiji bez zamagljenja slike i koji je pogrešno predstavljen kao osnivač škole, dok je on u stvari predsjednik udruženja koje upravlja školom. Međutim, novinari su postupali dobronamjerno. Njihov cilj je bio da informišu javnost o postojanju nasilnih i rasističkih političkih grupa, i o vezama koje mogu postojati između takvih grupa i vjerskih udruženja. Ovo je svakako pitanje od javnog interesa o kom su novinari imali pravo da izvještavaju. Novinari su saslušali obje strane i uključili su intervju sa upravnikom škole kao i sa

svještenikom koji je bio učitelj, a još jedan svještenik je bio prisutan među učesnicima u debati u studiju koja je uslijedila nakon emitovanja priloga. Upotreba skrivene kamere nije značila da su novinari postupali zlonamjerno: skrivene kamere su dozvoljene ako su neophodne za otkrivanje legitimnih informacija o pitanju od opšteg javnog interesa koje drugačije ne bi mogle biti otkrivene.

2. Odluke nacionalnih evropskih sudova

Za države članice Evropske unije važan je stav iznesen u okviru EU direktive o zaštiti podataka. **Direktiva Savjeta 95/46/EC ("Direktiva o zaštiti podataka")** predstavlja zajednički skup pravila kojima se reguliše prikupljanje i obrada podataka o ličnosti, što uključuje i prikupljanje informacija od strane novinara. **Iako u skladu sa ovom Direktivom audio i video snimci pojedinaca napravljeni tajno predstavljaju "lične podatke", u članu 9 Direktiva predviđa i izuzetak za prikupljanje podataka od strane novinara.** U slučaju *Tietosuojaaltuutettu* (Slučaj C-73/07, 18. decembar 2008), Evropski sud pravde potvrdio je da novinarsko izuzeće važi ako je jedini cilj dokumenta objelodanjivanje informacija, mišljenja i ideja u javnosti.

Nacionalni sudovi širom Evrope zauzimaju različite stavove po ovom pitanju.

U **Španiji**, Vrhovni sud je zauzeo veoma strog stav i prema samoj upotrebi prikrivenih uređaja za snimanje, dok emitovanje takvih materijala samo po sebi predstavlja ometanje prava na privatnost (Odluka od 18. decembra 2008). Nedavno, 30. januara 2012, Ustavni sud Španije potvrdio je da je upotreba skrivenih kamera u novinarstvu neustavna, bez obzira na javni značaj svrhe istraživanja.

Bugarska primjenjuje očigledno kategoričan pristup u skladu sa članom 32 stav 2 svog Ustava, kojim se zabranjuje praćenje, fotografisanje i audio ili video snimanje bilo kog lica, osim u slučajevima gdje su takvi postupci dozvoljeni zakonom. Takođe, član 339a Krivičnog zakonika kriminalizuje prodaju posebnih tehničkih uređaja bez dozvole, što uključuje i skrivene kamere. Novinar Džordž Buhnici je 2005. godine bio osuđen i novčano kažnjen u skladu sa ovim odredbama zbog korišćenja kamere sakrivene u naočarima za sunce za snimanje koruptivnih radnji u državnim slobodnim carinskim prodavnicama i na carini.

Nasuprot tome, u drugim zemljama, uključujući i **Veliku Britaniju, Njemačku, Francusku i Grčku**, zakon ostavlja mjesta za pravilno, proporcionalno i odgovorno korišćenje skrivenih uređaja za snimanje od strane novinara u saopštavanju i dokumentovanju vijesti koje razotkrivaju korupciju, kriminal, zloupotrebe i druge nedozvoljene radnje.

U **Francuskoj**, Regionalni sud u Parizu (17. građansko vijeće, 7. septembar 2009. - *R. Berghausen protiv France Télévisions S.A. i drugih*) razmatrao je slučaj portparola jedne farmaceutske kompanije koji je prvi put intervjuisan uz njegovo znanje, a ubrzo zatim sniman tajno. U ovom slučaju sud je zaključio da je potreba da se obavijesti javnost bila važnija od prava pojedinca na kontrolu upotrebe svog imidža i utvrdio da nije bilo nesrazmjerne invazije na privatnost. Materijal je snimljen i emitovan pod uslovima koji su veoma slični onima pod

kojima je on pristao da bude sniman nekoliko sekundi ranije, a teme su bile iste one čije je razmatranje upravo odobrio. Međutim, stav portparola bio je veoma različit u odnosu na onaj u 'formalnom' razgovoru. Na primjer, iako je odgovorio da ne zna da li će njegova kompanija biti otvorena i u Češkoj Republici dok je kamera bila uključena, dao je drugačiji odgovor kada je mislio da je kamera bila isključena. Takođe, poslije dugog objašnjenja o praćenju porijekla lijekova koje distribuira njegova kompanija dok je kamera bila uključena, rekao je da za lijekove proizvedene u drugim zemljama takođe garantuje proizvođač i da je sistem za provjeru apoteka neefikasan.

Dakle, potreba da se obavijesti javnost imala je primat nad bilo kakvim pravom na imidž ili pravom na privatnost.

U **Njemačkoj**, Apelacioni sud u Minhenu (presuda od 20. januara 2005. - predmet br. 6 U 3236/04) odbacio je tužbu uprave jedne konsultantske firme protiv novinara. Tužilac je zahtijevao zabranu, informacije i odštetu, jer je optužen, dok je istraživao navode o prikrivenom oglašavanju u toku večernje serije na ARD televiziji, koristio poslovnu dokumentaciju tužioca i tajno snimljeni video materijal. Snimak prikazuje žensku osobu zaposlenu kod tužioca na prodajnom sastanku sa sindikalnim predstavnicima kako nudi uključivanje određenih tema ili proizvoda u seriju u zamjenu za plaćanje.

Sud je zaključio da su navodi o prikrivenom oglašavanju mogli biti potkrijepljeni jedino putem tajne istrage. Odlučeno je, dakle, da zahtjev za zabranom treba da bude odbijen. U situacijama gdje nije bilo drugog načina da se provjeri sumnja, pravo na slobodu izražavanja i prikupljanja informacija uključuje i korišćenje skrivenih uređaja za snimanje. Pošto se javni radiodifuzni servis finansira putem pretplate, posebno je važno za javni interes da zloupotrebe povezane sa nezakonskim prikrivenim reklamiranjem budu iznesene na svjetlo dana.

U nekoliko zemalja samoregulatorni sistemi funkcionišu uporedo sa zakonskim odredbama i koriste se kao prva mjera kojoj se pribjegava u slučaju onih koji žele da se žale zbog korišćenja tajnih tehnika. Na primjer, u **Belgiji** je Savjet za štampu usvojio posebnu "**Etičku Direktivu o tajnom (undercover) novinarstvu**". Prema ovoj Direktivi, tajne tehnike treba koristiti u skladu sa sljedećim kriterijumima:

- (1) dobijene informacije treba da su od velikog društvenog značaja;
- (2) ne postoji mogućnost dobijanja informacija putem konvencionalnih novinarskih metoda;
- (3) rizici vezani za primjenu ovog metoda srazmjerni su rezultatima kojima se teži; i
- (4) odluku o primjeni tajne metode i realizaciji izvještaja treba donijeti u saradnji sa glavnim urednicima i uz njihovu odgovornost.¹

Slično se primjenjuje i u Holandiji² i Velikoj Britaniji. Na primjer, **Uređivačke smjernice BBC televizije** sadrže poduži odjeljak koji uređuje pravila i procedure BBC za pravljenje i kasnije korišćenje "tajnih snimaka". BBC Smjernice predviđaju sljedeće:

¹ Vereniging van de Raad voor de Journalistiek, *Etički kodeks* (2010), <http://www.rvdj.be/journalistieke-code>. Pogledati i nedavne odluke Flamanskog Savjeta za štampu o ovom pitanju: Flamanski Savjet za novinarsku etiku, *Backx i drugi protiv NV VRT*, 10. septembar 2009, <http://merlin.obs.coe.int/iris/2009/10/article5.en.html> i Flamanski Savjet za novinarsku etiku, *Thierry V. protiv NV VRT*, 13. januar 2011, <http://merlin.obs.coe.int/iris/2011/3/article8.en.html>.

"BBC obično koristi tajno snimanje samo ... kao istražno sredstvo gdje:

- postoje jasni prima facie dokazi o djelovanju ili namjeri da se izvrši djelovanje za koje je u javnom interesu da bude otkriveno,*
- snimanje je neophodno da bi se dokazalo djelovanje, i*
- ne postoje održivi, alternativni načini prikupljanja dokaza koji bi potvrdili djelovanje."*

Pored toga, u Uređivačkim smjernicama BBC navodi se da tajni snimci mogu biti napravljeni *"u cilju dobijanja materijala izvan Velike Britanije, gdje zakoni te zemlje čine uobičajeno i odgovorno prikupljanje materijala izuzetno teškim ili nemogućim"* ili *"kao metoda potrošačkog, naučnog ili društvenog istraživanja u javnom interesu, gdje ne postoje druge metode koje prirodno mogu zabilježiti stavove ili djelovanja o kojima je riječ"*.³

Što se tiče naknadnog emitovanja, BBC Smjernice navode da *"rezultate istraživanja treba urediti na način koji obezbjeđuje fer i tačan prikaz istraživanja. Saglasnost obično treba retroaktivno dobiti od pojedinaca ili organizacija koji su uključeni u naš sadržaj, ili njihove identitete treba na odgovarajući način prikriti. Bilo koji predlog da se u ovakvim okolnostima identifikuju pojedinci ili organizacije bez njihovog pristanka trebalo bi uputiti na Uređivačku politiku"*.⁴

3. Crna Gora

U Crnoj Gori za krivično djelo Povreda tajnosti pisma i drugih pošiljki predviđena je novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, a ako ovo krivično djelo učini službeno lice u vršenju službe, kazna je do tri godine (čl. 172). Krivična djela Neovlašćeno prisluškivanje i snimanje (čl. 173), Neovlašćeno fotografisanje (čl. 174), Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka (čl. 175) i Neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka (čl. 176), sankcionisana su na isti način.

S izuzetkom Neovlašćenog otkrivanja tajne (čl. 171), kod ostalih navedenih krivičnih djela ne postoji izuzetak od kažnjavanja u slučaju pretežnijeg opšteg interesa, što bi novinarima i drugim licima omogućilo da, na primjer, spriječe izvršenje krivičnog djela ili otkriju počinioca krivičnog djela.

Sa druge strane, građansko pravo ne sadrži odredbe u kojima je detaljno uređeno pravo na zaštitu privatnosti u odnosu na pravo na informisanje, a što je od posebnog značaja za rad medija.

Kodeks novinara Crne Gore u tački 6 predviđa da "[z]a prikupljanje informacija u bilo kom obliku, novinar koristi profesionalno časne i pravno dozvoljene metode. Odstupanje od ovog pravila dopušteno je jedino u slučajevima kada te metode nijesu dovoljne, a informacija do koje treba doći izuzetno je važna za javnost." Međutim, ovaj Kodeks ne može spasiti novinara potencijalne krivične odgovornosti.

² Leidraad van de Raad voor de Journalistiek, odjeljak 2.1.6, septembar 2010:

<http://www.rvdj.nl/rvdj-archive/docs/Leidraad%20RvdJ%20-%20september%202010.pdf>.

³ Uređivačke smjernice BBC, odjeljak 7: Privatnost / Tajno snimanje:

<http://www.bbc.co.uk/guidelines/editorialguidelines/page/guidelines-privacy-practices-secret-recording/#approval-of-secret-recording>.

⁴ Ibid, odjeljak 7.4.16.

Akcija za ljudska prava (HRA) se stoga zalaže za dopunu i Krivičnog zakonika i Zakona o medijima.⁵

Pripremio: Peter Noorlander, direktor Media Law Defence Initiative, London u saradnji sa HRA

Bilteni se objavljuju u okviru projekta "Monitoring novinarskih samoregulatornih tijela u Crnoj Gori" koji finansiraju Britanska ambasada u Podgorici.

⁵ Za predlog dopune Zakona o medijima pogledajte Predlog reforme odgovornosti za povredu časti i ugleda: http://www.hracion.org/wp-content/uploads/predlog_reforme-zakon_o_kleveti_i_uvredi.pdf